

Het Hof te Waarder te Nieuwerbrug aan de Rijn (gemeente Bodegraven-Reeuwijk)

Archeologische inspectie bij de aanleg van waterleidingen langs de Korte Waarder

I.S.J. Beckers

I·V·O·B

Colofon

IVO·B-rapport 2003

Het Hof te Waarder te Nieuwerbrug aan de Rijn (gemeente Bodegraven-Reeuwijk)
Archeologische inspectie van de aanleg van waterleidingen langs de Korte Waarder

Auteur: I.S.J. Beckers

Opdrachtgever: BAM Infra Energie & Water West B.V.

Versie rapport: definitief, 8 april 2021

© IVO·B, Lopik

Dit rapport is te gebruiken door de opdrachtgever en is te vermenigvuldigen door de opdrachtgever ten behoeve van eigen gebruik in de eigen organisatie. Door IVO·B verstrekte rapporten mogen niet door derden zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van IVO·B openbaar worden gemaakt, veeelvuldigd worden dan wel geëxploiteerd worden of ter kennis van derden worden gebracht.

Autorisatie:
I.S.J. Beckers

ISSN-nummer 2451-9855

IVO·B, Allround Archeologie
Juliana van Stolberglaan 36
3411 XD Lopik
06-83968168
email contact@ivob.nl
website www.ivob.nl

Inhoudsopgave

1	Inleiding	6
2	Archeologisch kader	7
2.1	Beleid	7
2.2	Eerder uitgevoerd archeologisch onderzoek	8
2.3	(Bronnen)onderzoek Hof te Waarder	10
2.4	Gespecificeerde archeologische verwachting	13
3	Archeologische inspectie	14
3.1	Doelstelling en vraagstelling	14
3.2	Operationalisering	14
3.3	Stratigrafische opbouw	15
3.4	Archeologische sporen	15
3.5	Vondstmateriaal	19
3.6	Conclusie van het onderzoek en beantwoording van de onderzoeksvragen	21

Administratieve gegevens

Provincie	Zuid-Holland
Gemeente	Bodegraven-Reeuwijk
Toponiem	Korte Waarder 53 en 55, Nieuwerbrug aan de Rijn
Oppervlakte plangebied	Ca. 2,7 ha
Archis-zaakidentificatienummer vondstlocatie	4922349100
Opdrachtgever	BAM Infra Energie & Water West B.V. Dhr. B. Timmer
coördinaten	116016-454379 (W) 116437-454157 (Z) 116527-454173 (O) 116026-454395 (N)
Bevoegde overheid	Gemeente Bodegraven-Reeuwijk
Contactpersoon namens de gemeente Bodegraven-Reeuwijk	Dhr. P. Rouing
Deskundige namens de bevoegde overheid	OmgevingsDienst Midden-Holland (ODMH) Dhr. D.R. Stiller
Beheer en locatie documentatie	IVO·B, Lopik
Beheer en locatie vondstmateriaal	Provinciaal Archeologisch Depot Zuid-Holland

Samenvatting

BAM Infra Energie & Water B.V. voerde langs de Korte Waarder in Nieuwerbrug aan de Rijn (gemeente Bodegraven-Reeuwijk) een vervanging van de huidige waterleidingsinfrastructuur uit. De hoofdwaterleidingen zijn grotendeels door gestuurde boringen aangelegd. Bij de knoop- en intredepunten van de boringen en bij de aanleg van huisaansluitingen zijn enkele werkputten gegraven. Omdat de werkzaamheden zijn uitgevoerd op locaties waar op voorhand archeologische waarden verwacht worden is overleg met de bevoegde overheid geweest. Uiteindelijk is besloten in overleg met mevr. Noordervliet-van Zwienen, adviseur van de Omgevingsdienst Midden-Holland namens de gemeente Bodegraven-Reeuwijk, om bij de werklocaties 5 en 6 een archeologische inspectie te verrichten.

In het plangebied word op basis van een kort vooronderzoek de volgende archeologische waarden verwacht:

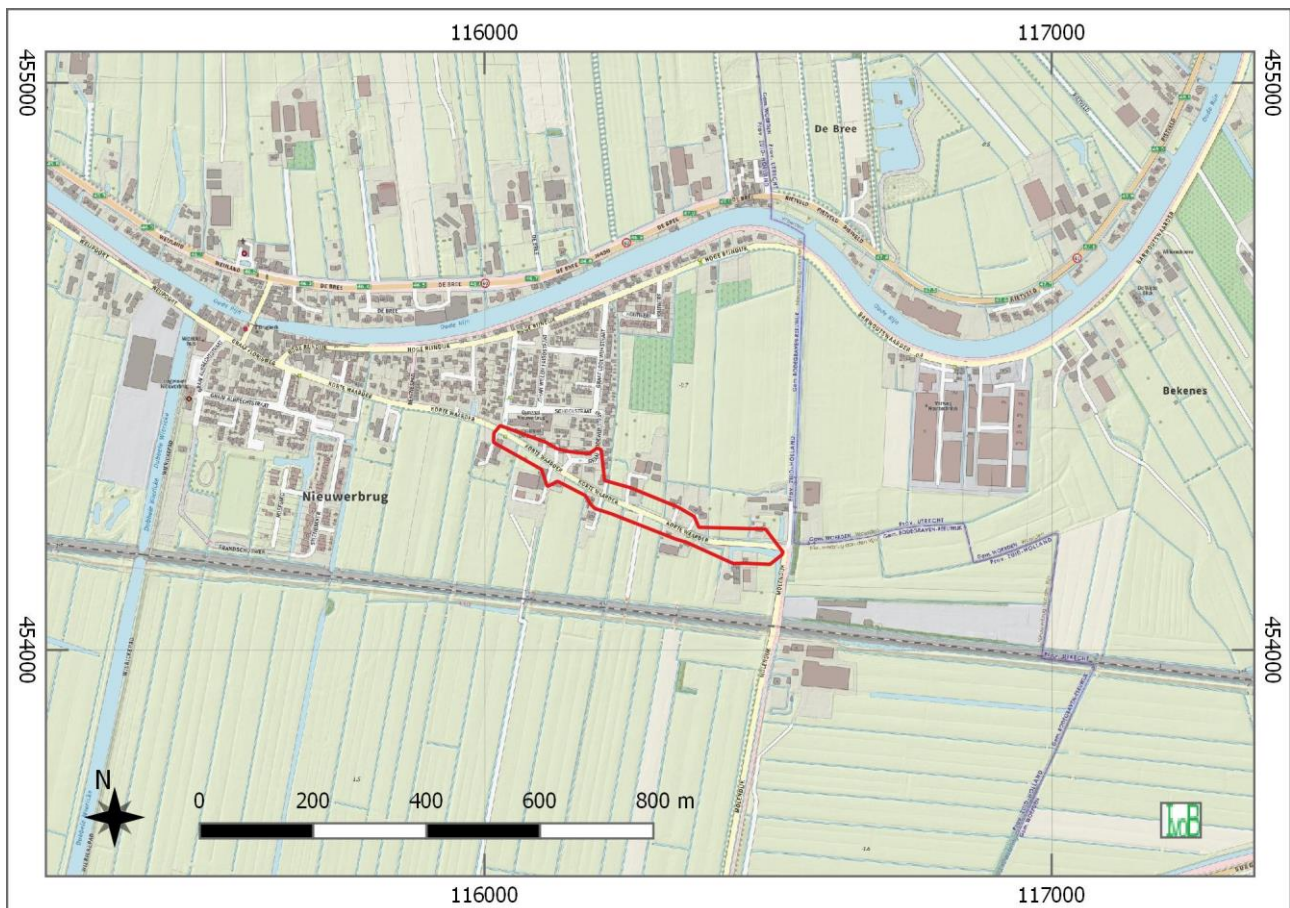
Het plangebied ligt op de zuidelijke oeverwal van de Oude Rijn. Op de oeverwal van de Oude Rijn kunnen archeologische waarden vanaf het Neolithicum verwacht worden. Eventuele archeologische vindplaatsen uit het Neolithicum tot en met de Vroege Middeleeuwen zullen zich manifesteren als een archeologische laag. In het noordwesten van het plangebied worden archeologische resten verwacht uit de Romeinse tijd, in het bijzonder de resten van de Limesweg.

Vanaf de Vroege Middeleeuwen is het landschap ten zuiden van de Oude Rijn ontgonnen. De Korte Waarder is een ontginningsas uit de Late Middeleeuwen. Direct ten noorden en ten zuiden van de Korte Waarder kunnen archeologische resten verwacht worden uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd. In het zuidoosten van het plangebied is een omgracht terrein met daarin de resten van het Hof te Waarder. Dit is een commanderij geweest van de Johanniter Orde. In dit terrein kunnen resten van funderingen, kelders, grachtvullingen en andere bewoningsresten verwacht worden.

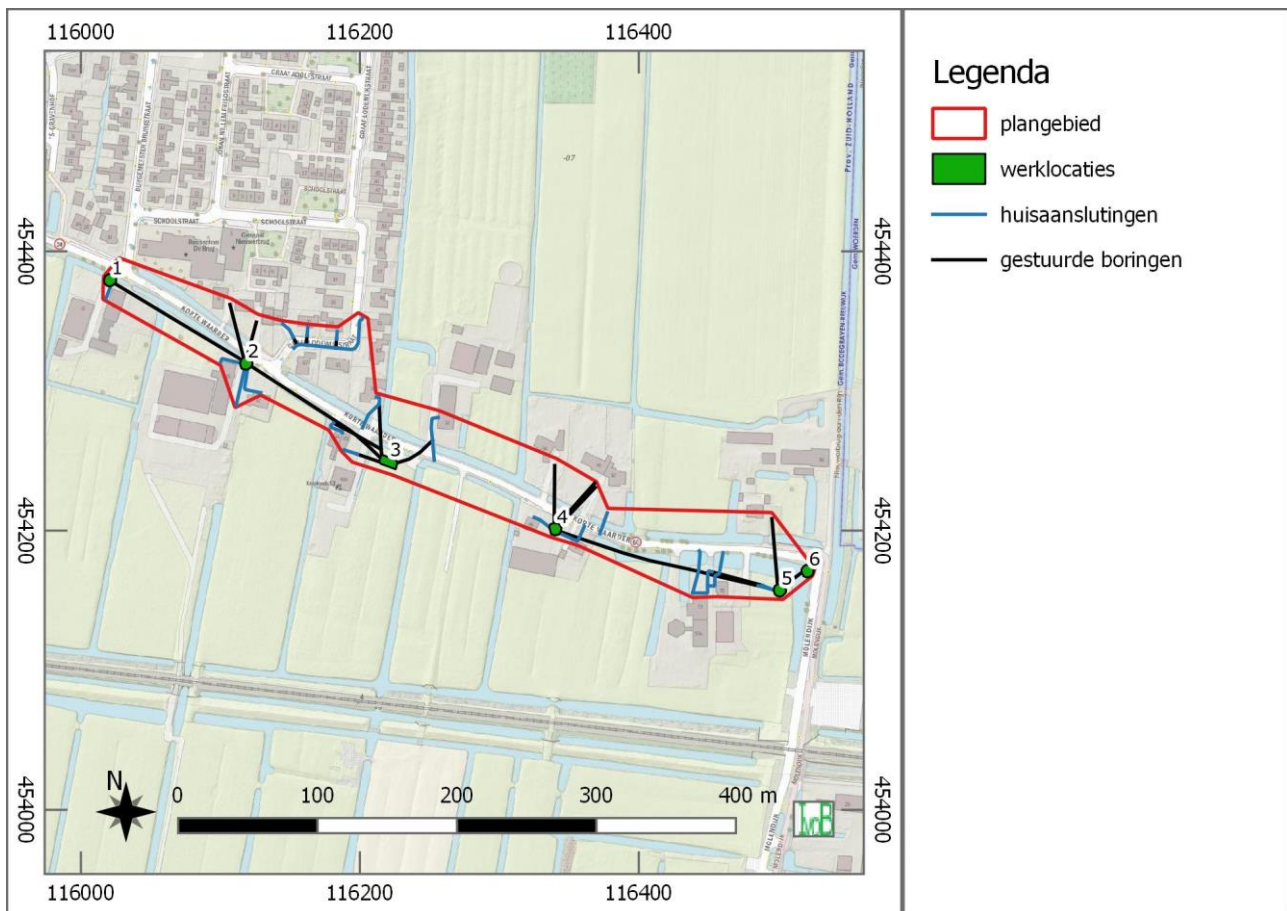
Tijdens de archeologische inspectie zijn geen archeologische waarden uit de perioden Neolithicum tot en met de Vroege Middeleeuwen aangetroffen. Wel zijn in het oosten van het plangebied resten van de commanderij 'het Hof te Waarder' gevonden. In werkput 1 is een muur uit de Late Middeleeuwen gevonden die twee keer gesloopt lijkt te zijn. Dit correspondeert goed met het bronnenonderzoek en dat de commanderij gesloopt zou zijn in de late 16^e eeuw en in het rampjaar 1672. Het is een noord-zuid-georiënteerde muur en waarschijnlijk betreft het hier gezien de vele leisteenfragmenten in werkputten 1 t/m 3 de muur van de kapel van de commanderij. Iets ten oosten van de muur is een landweg of pad gevonden, die waarschijnlijk uit de 20^e eeuw dateert. Tijdens het onderzoek is ook vondstmateriaal uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd aangetroffen. Het betreft hier enkele fragmenten van roodbakkend en witbakkend gebrandsaardewerk, fragmenten dierlijk botmateriaal, een spijker of muuranker en een ringetje van messing en veel fragmenten leisteen waarvan één kromgetrokken exemplaar is meegenomen. De vondst van de muur en het vondstmateriaal geven aan dat in het AMK-terrein nog veel resten uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd verwacht moeten worden van de commanderij.

1 Inleiding

BAM Infra Energie & Water B.V. voerde langs de Korte Waarder in Nieuwerbrug aan de Rijn een vervanging van de huidige waterleidingsinfrastructuur uit. Hierbij zijn ook de huidige huisaansluitingen vervangen. De hoofdwaterleidingen zijn grotendeels door gestuurde boringen aangelegd. Bij de knoop- en intredepunten van de boringen zijn enkele werkputten gegraven. Omdat de werkzaamheden zijn uitgevoerd op locaties waar op voorhand archeologische waarden verwacht worden, in het bijzonder de werklocaties 5 en 6 in het oosten van het plangebied, is overleg met de bevoegde overheid geweest. Uiteindelijk is besloten in overleg met mevr. Noordervliet-van Zwienen, adviseur van de Omgevingsdienst Midden-Holland namens de gemeente Bodegraven-Reeuwijk, om bij de werklocaties 5 en 6 (afb. 2) een archeologische inspectie te verrichten. Op 10 september 2020 is een archeologische inspectie uitgevoerd tijdens het uitvoeren van gestuurde boringen. Op 24 september en 6 oktober 2020 is een archeologische inspectie verricht bij het uitgraven van huisaansluitingen op de percelen Korte Waarder 53 en 55.

Afb. 1 Ligging van het plangebied.

Afb. 2 Globale werkzaamheden in het plangebied.

2 Archeologisch kader

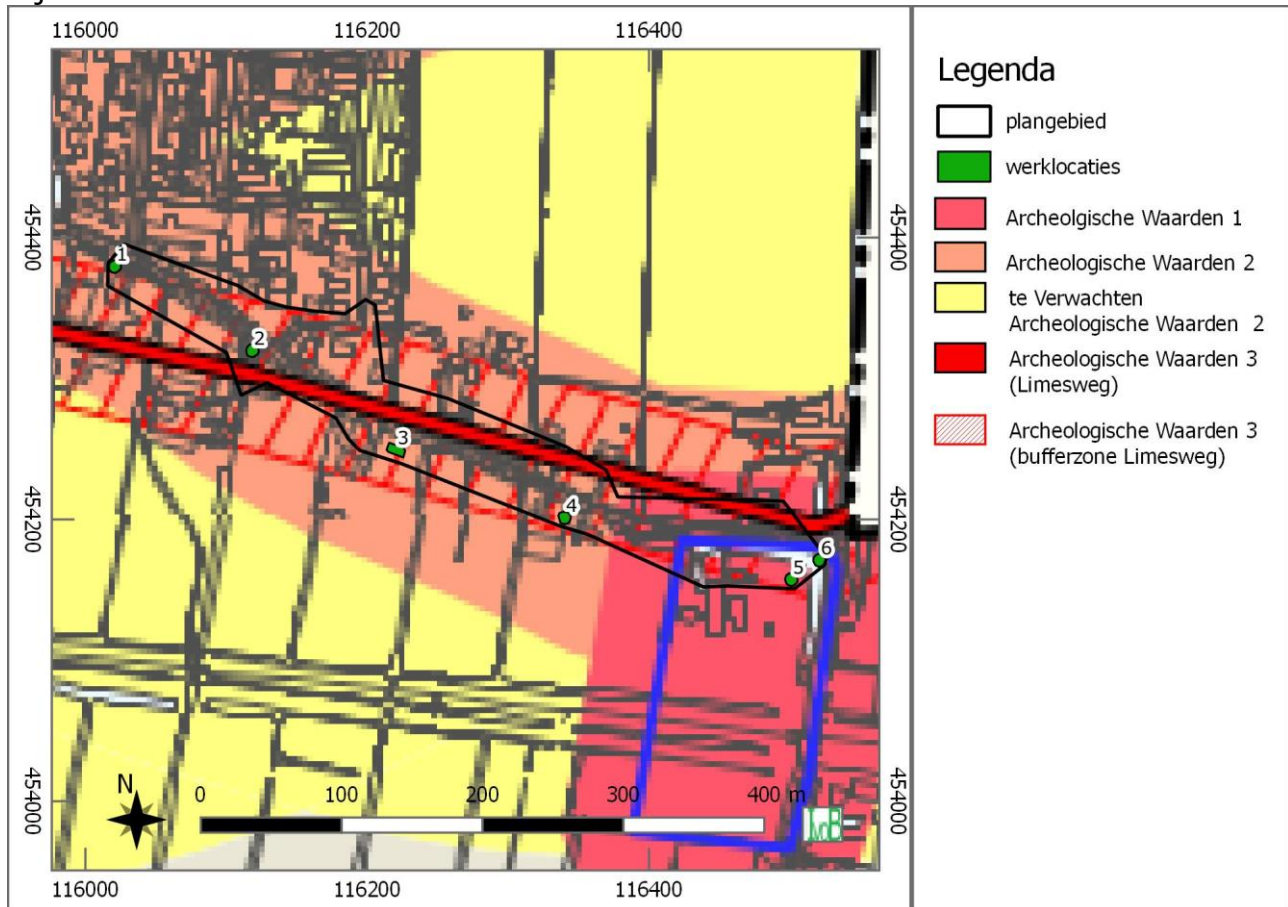
2.1 Beleid

Het oostelijke en zuidwestelijke deel van het plangebied maakt deel uit van het bestemmingsplan Buitengebied Noord, dat op 22 november 2017 door de gemeente Bodegraven-Reeuwijk is vastgesteld. Het noordwestelijke deel van het plangebied ligt in het gebied van de beheersverordening Kern Nieuwerbrug, dat op 19 juni 2013 door de gemeente Bodegraven-Reeuwijk is vastgesteld. In het oosten van het plangebied, bij de werklocaties 5 en 6 (zie afb. 2) is sprake van een dubbelbestemming Waarde Archeologie 1. Hier is archeologisch onderzoek verplicht bij alle bodemingrepen dieper dan 30 cm -mv. In het overige deel van het plangebied geldt de dubbelbestemming Waarde Archeologie 2. In deze zone is archeologisch onderzoek verplicht bij bodemingrepen met een oppervlakte groter dan 100 m² en dieper dan 30 cm -mv.¹

De gemeente Bodegraven-Reeuwijk heeft een archeologische beleidsadvieskaart opgesteld (afb. 3). In het oosten van het plangebied is een AMK-terrein (het Hof van Waarder) en is daarom sprake van een zone met de medebestemming Archeologische Waarden 1. De Korte Waarder is een bewoningslint uit de periode Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd en daarom geldt in de zone langs de Korte Waarder de medebestemming Archeologische Waarden 2. Bovendien ligt het plangebied min of meer parallel aan de verwachte ligging van de Limesweg uit de Romeinse tijd. De Limesweg zou de Korte

¹ <http://www.ruimtelijkeplannen.nl>

Waarder tussen de werklocaties 2 en 3 kruisen. Voor het tracé van de Limesweg en het omringende gebied geldt de medebestemming Archeologische Waarden 3.² Op de Limeskaart van van Dinther uit 2013 ligt het verwachte tracé van de Limesweg iets noordelijker, tussen werklocaties 1 en 2 (afb. 4). Het hele plangebied ligt op deze kaart op een middelhoog deel van de oeverwal van de Oude Rijn.³

Afb. 3 Locatie van het plangebied op de archeologische beleidsadvieskaart van de gemeente Bodegraven-Reeuwijk.

2.2 Eerder uitgevoerd archeologisch onderzoek

De locatie Korte Waarder 35 is onderzocht door middel van een gecombineerd bureau-onderzoek en verkennend booronderzoek. Op basis van het bureauonderzoek werden hier archeologische waarden uit de Romeinse tijd en de Nieuwe tijd verwacht. Tijdens het booronderzoek werd direct onder een recent ophogingspakket een pakket komklei aangetroffen. Door deze opbouw werden in de zone waarin de plannen uitgevoerd zouden worden (het zuiden van het erf) geen archeologische waarden verwacht.⁴

De locatie Korte Waarder 45 is ook door middel van een gecombineerd bureau- en booronderzoek onderzocht. Dit onderzoek is uitgevoerd in het kader van de uitbreiding van een schuur. Uit het onderzoek bleek dat de huidige bodem door de bouw van de huidige bebouwing verstoord is geraakt. Daarom werden op de locatie geen archeologische waarden verwacht.⁵ Ook uit onderzoek op de locatie Korte Waarder 56

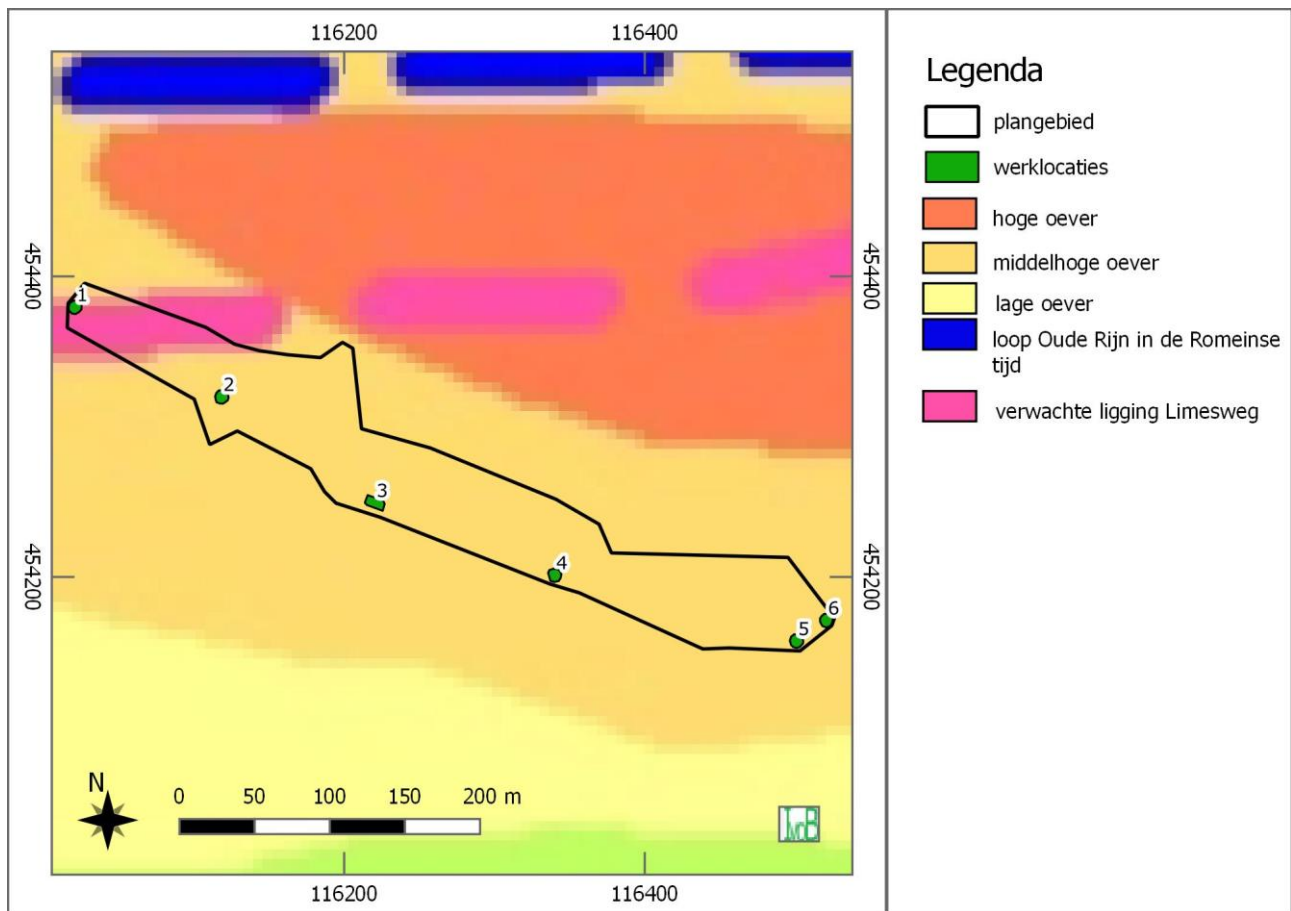
² De Boer et al. 2012

³ van Dinther 2013

⁴ Kerkhoven 2012.

⁵ Archis-zaakidentificatienummer 2054932100, Archis-objectnummer 1076606.

bleek dat hier geen archeologische waarden verwacht hoeven te worden.⁶

Afb. 4 Locatie van het plangebied op de Limeskaart uit 2013.

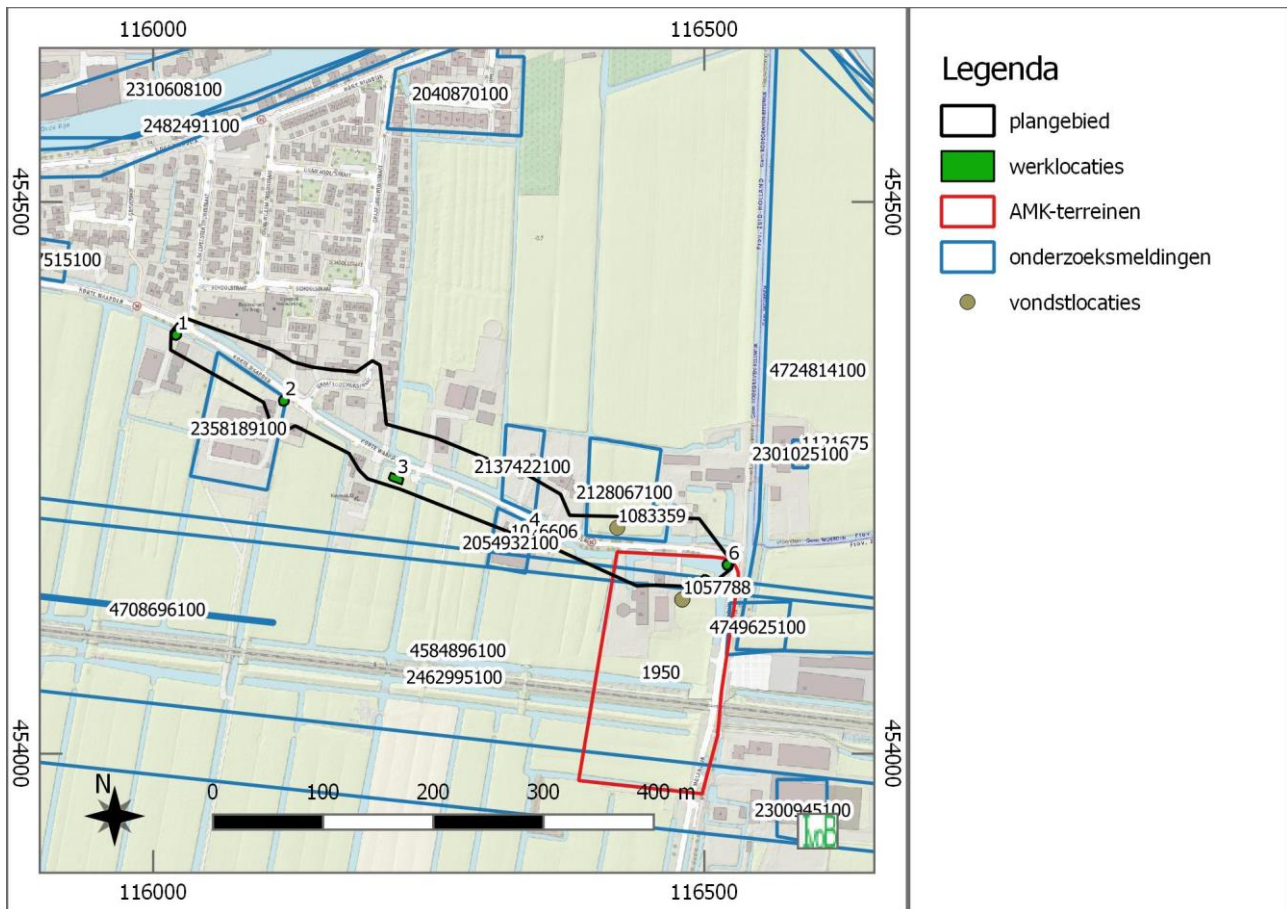
Op de locatie Korte Waarder 60 is vanwege de geplande graafwerkzaamheden voor de aanleg van een sloot een gecombineerd bureauonderzoek en booronderzoek uitgevoerd. Het volgende is een citaat van de naar aanleiding van het onderzoek gedane vondstmelding:⁷

Uit het bureauonderzoek kwam naar voren dat op de onderzoekslocatie, gezien de ligging op de stroomgordel van de Oude Rijn, archeologische resten verwacht kunnen worden vanaf de ijzertijd, en theoretisch gezien ook uit het Neolithicum en de bronstijd. In de Romeinse tijd heeft de limes zeer vlakbij of over de onderzoekslocatie gelopen. In de vroege en late Middeleeuwen kan ter plaatse bewoning hebben plaatsgevonden. Tenslotte kunnen op de onderzoekslocatie archeologische resten worden aangetroffen die samenhangen met het vlakbij gelegen klooster van de Johanniterorde. Deze resten stammen uit de late Middeleeuwen en Nieuwe tijd. Op basis van het veldonderzoek kan worden geconcludeerd dat het bodemprofiel ter plaatse onverstoord is. De te verwachten resten of niveaus uit de prehistorie en Romeinse tijd zijn tijdens het veldwerk niet aangetroffen. Hun aanwezigheid kan echter niet geheel uitgesloten worden omdat zij makkelijk in het booronderzoek 'gemist' kunnen worden. De stroomgordel van de Oude Rijn, waarop deze resten kunnen voorkomen, is in het booronderzoek daadwerkelijk aangetroffen. Gedurende de veldinspectie zijn echter wel archeologische resten uit de late Middeleeuwen en Nieuwe tijd aangetroffen (het betreft een kloostermop, grijsbakkend aardewerk, het fragment van een dakpan en roodbakkend aardewerk). Deze vondsten zouden in verband kunnen staan met het klooster (bijvoorbeeld afkomstig van een bijgebouw en/of infrastructuur). Ook in de boringen is een archeologisch

⁶ Archis-zaakidentificatienummer 2137422100.

⁷ Archis-zaakidentificatienummer 2128067100, Archis-objectnummer 1083359.

niveau aangetroffen (met baksteenpuin en aardewerk). De vondsten in de boringen en van de archeologische inspectie zijn in het zuidelijke deel van de te graven sloot aangetroffen. Of het een vindplaats uit de late middeleeuwen en Nieuwe tijd betreft is momenteel nog onduidelijk; het kan ook gaan om afval van elders (gestort afval, demping van sloot of restgeul e.d.).

Afb. 4 Locatie van Archis-meldingen en AMK-terreinen.

Het zuidoostelijke deel van het plangebied maakt deel uit van het onderzoeksgebied van een bureauonderzoek in het kader van de aanleg van een HOV-verbinding tussen Leiden en Woerden. De overweg ligt op het voormalige terrein van het Hof te Waarder, een commanderie van de Johannieter Orde uit de Late Middeleeuwen. Omdat hier nog resten van funderingen, hoftuinen en andere sporen uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd verwacht worden, werd geadviseerd om op deze locatie graafwerkzaamheden zoveel mogelijk te vermijden en anders een archeologische begeleiding uit te voeren.⁸ Vervolgonderzoek heeft (nog) niet plaatsgevonden.

2.3 (Bronnen)onderzoek Hof te Waarder

Het Hof te Waarder was een commanderie van de Johannieter ridderorde. Uit bronnenonderzoek van Tom Versélewel de Witt Hamer blijkt dat de commanderie is ontstaan als gevolg van schenkingen van land aan de Johannieter Orde in de late 13e en vroege 14e eeuw. De commanderie is kort na 1321 gesticht om de bezittingen van de orde te kunnen beheren. De commandeur was bestuurder van de landgoederen van de orde rondom Nieuwerbrug aan den Rijn en deed ook dienst als kapelaan in de kerk van Waarder. De commanderie bestond uit 100 morgen grond bij het Hof te

⁸ Huizer 2014.

Waarder en 149 morgen grond in de omgeving van Nieuwerbrug aan den Rijn.⁹

Uit het bronnenonderzoek blijkt dat het nooit een rijke commanderij is geweest. In een visitatieverslag van 1495 bestond de commanderij uit een klein huis met naastgelegen huiskapel. Het huis was in 1495 oud, klein en met stro bedekt. De kapel was gewijd aan Johannes de Doper. In de kapel was een verzilverde beker, een misgewaad, kandelaars en een missaal.¹⁰ Op de kaart van het Hoogheemraadschap van Rijnland, gemaakt door van Berckenrode in 1615 zijn de huis en de kapel afgebeeld (zie voorblad van dit rapport).

Afb. 5 Het Hoff te Waerder op de waterstaatskaart van het Waterschap Groot-Woerden, gemaakt door D. en J. Vingboons in 1670.

In de periode 1575-1576 voerden Spaanse troepen in de omgeving van Nieuwerbrug een campagne uit. Eerst was de commanderij door soldaten geplunderd, vervolgens moesten soldaten ingekwartierd worden en uiteindelijk zijn door krijgshandelingen de kapel en het huis verbrand en verwoest. In de late 16^e eeuw probeerde men de commanderij weer nieuw leven in te blazen. In 1602 werden alle goederen van de Johannieter Orde en de commanderij geconfisqueerd door de Staten van Holland. In 1635 werd de Hof te Waarder in het openbaar verkocht. De commanderij werd gekocht door de heren Charles de Molm (koopman uit Haarlem) en Joost van der Craft (brouwer te Haarlem). De commanderij werd vervolgens meerdere keren

⁹ Versélewel de Witt Hamer 2019

¹⁰ Versélewel de Witt Hamer 2019

doorverkocht.¹¹

In het rampjaar 1672 is door Franse troepen die vanuit Woerden oprukten de commanderij, die toen volgens de waterstaatskaart uit drie gebouwen bestond (afb. 5), verbrand. De commanderij is nooit meer hersteld.¹² Later zijn twee boerderijen op deze locatie gesticht. Een schets uit de 18^e eeuw geeft een beeld van de toenmalige situatie.

Afb. 6 Tekening uit ca. 1753 door P.J. van Liender van de locatie Korte Waarder 55. Deze tekening is noordgericht.

Het Hof te Waarder is vanwege de te verwachten archeologische resten uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd aangewezen als AMK-terrein met een hoge archeologische waarde. Op het omgrachte terrein zijn tijdens de renovatie van het woonhuis in 1985 veel gebruiksvoorwerpen uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd gevonden. Op het terrein zouden ook resten van funderingen, kelders en grachtvullingen aangetroffen zijn. Het nu bebouwde deel van het complex is waarschijnlijk verstoord door recente bouw- en graafwerkzaamheden.¹³

¹¹ Versélewel de Witt Hamer 2019

¹² Versélewel de Witt Hamer 2019

¹³ AMK-terrein 1950, Archis-objectnummer 1057788.

2.4 Gespecificeerde archeologische verwachting

Het plangebied ligt op de zuidelijke oeverwal van de Oude Rijn. Op de oeverwal van de Oude Rijn kunnen archeologische waarden vanaf het Neolithicum verwacht worden. Eventuele archeologische vindplaatsen uit het Neolithicum tot en met de Vroege Middeleeuwen zullen zich manifesteren als een archeologische laag; een humeuze, ontkalkte laag in (de top van) het pakket oeverafzettingen van de Oude Rijn met daarin kleine fragmenten houtskool en aardewerk. In het noordwesten van het plangebied worden archeologische resten verwacht uit de Romeinse tijd, in het bijzonder de resten van de Limesweg. De Limesweg zal zich manifesteren als een grindbaan, soms ondersteund door een bekisting van houten palen. Het tracé van de Limesweg wordt tussen de werklocaties 1 en 3 verwacht.

Vanaf de Vroege Middeleeuwen is het landschap ten zuiden van de Oude Rijn ontgonnen. De Korte Waarder is een ontginningsas uit de Late Middeleeuwen. Direct ten noorden en ten zuiden van de Korte Waarder kunnen archeologische resten verwacht worden uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd. Een eventuele archeologische vindplaats uit deze perioden zal zich manifesteren als een concentratie van aardewerk en bouwpuin in een humeuze, opgebrachte grondlaag direct onder het maaiveld. Een eventuele archeologische vindplaats op dit niveau zal, zoals diverse onderzoeken al hebben uitgewezen, verstoord zijn geraakt door recente bouw- en graafwerkzaamheden.

In het zuidoosten van het plangebied is een omgracht terrein met daarin de resten van het Hof te Waarder. Dit is een commanderij geweest van de Johannieter Orde. In dit terrein kunnen resten van funderingen, kelders, grachtvullingen en andere bewoningsresten verwacht worden.

3 Archeologische inspectie

3.1 Doelstelling en vraagstelling

Voor de archeologische inspectie zijn de volgende onderzoeksvragen opgesteld;

- Wat is de stratigrafische opbouw van het onderzoeksgebied?
- Is de oorspronkelijke stratigrafische opbouw intact gebleven en in hoeverre in het onderzoeksgebied sprake van een verstoorde bovengrond?
- Zijn in het plangebied archeologische waarden uit de periode Neolithicum tot en met de Romeinse tijd aanwezig, in het bijzonder resten van de Limesweg uit de Romeinse tijd in het noordwesten van het plangebied?
- Zijn tijdens de werkzaamheden archeologische waarden van het Hof te Waarder aangetroffen bij de werklocaties 5 en 6? Zo ja, waar bestaan deze archeologische waarden uit?

3.2 Operationalisering

In overleg met de civiele aannemer is gekozen om bij de werkzaamheden op de locatie Korte Waarder 53 en 55; het uitvoeren van gestuurde boringen en het aanleggen van huisaansluitingen, een archeologische inspectie uit te voeren. De werkzaamheden op de andere locaties zijn in principe uitgevoerd zonder archeologische inspectie. Wel zijn de medewerkers geïnstrueerd om contact op te nemen bij het aantreffen van eventuele archeologische waarden, in het bijzonder een grindlaag of houten palen (in verband met de mogelijke aanwezigheid van de Limesweg). Tijdens de drie veldwerkdagen zijn wel de toen reeds uitgegraven locaties bezocht om de eventuele schade aan het archeologische bodemarchief te kunnen inschatten.

De locaties waar een archeologische inspectie is uitgevoerd zijn eerst systematisch onderzocht met een metaaldetector. De werkputten zijn zoveel mogelijk uitgevoerd met een minigraver met een gladde bak. Werkputten 1 t/m 3 betreffen drie sleuven gegraven ten behoeve van gestuurde boringen, werkputten 4 en 5 zijn aangelegd bij het aansluiten van huisaansluitingen. Werkput 5 is in de tuin van de Korte Waarder 53 handmatig aangelegd. De putten zijn laagsgewijs verdiept tot ca. 1 m -mv bij de werkputten 1 t/m 3 en 70 cm -mv bij de werkputten 4 en 5. Aanlegvondsten zijn per put verzameld. De stort van de putten is onderzocht door middel van een metaaldetector.

Tijdens de aanleg van werkput 1 werden archeologische sporen gevonden en daarom is hiervan een vlaktekening gemaakt met een schaal van 1:20. De overige werkputten zijn ingemeten (hierbij zijn enkele meetpunten genomen met een 06-gps). Tijdens het veldwerk is één profiel gedocumenteerd, ter hoogte van werkput 1 en spoor 1. Bij de overige werkputten is de stratigrafische opbouw genoteerd. Er zijn foto's gemaakt van de algemene situatie, de vlakken, de profielen en van grondsporen in het vlak.

Omdat resten van muurwerk/funderingen zijn gevonden, zijn deze in relatie tot de omliggende lagen en vullingen bekeken, getekend, beschreven en gefotografeerd. Tevens zijn de steenmaten opgemeten en het metselverband en versnijdingen gedocumenteerd. De muurresten konden *in situ* bewaard blijven door de locatie van de gestuurde boringen enigszins te verleggen.

3.3 Stratigrafische opbouw

Tijdens het graven van werkput 5 is de natuurlijke ondergrond bereikt op 50-60 cm -mv. De top van de natuurlijke ondergrond bestaat uit uiterst siltige, licht-bruingrijze klei. Dit kleipakket is kalkloos en gerijpt. In het kleipakket zijn ook roestvlekken aanwezig. Het betreft hier een pakket oeverafzettingen van de Oude Rijn. Het perceel lijkt niet afgeleid te zijn zoals de omringende, lager gelegen percelen. De bovenste 50 tot 60 cm zijn zwak tot matig humeus en bestaan uit uiterst siltige tot matig zandige klei. In de humeuze bovengrond zijn veel baksteenfragmenten aangetroffen en enkele aardewerkfragmenten uit de Nieuwe tijd. Bij de oprijlaan is boven de oeverafzettingen van de Oude Rijn een 50 cm dik grindpakket met puinresten aangetroffen. Dit is een verhardingspakket als fundering van de huidige oprijlaan.

In de overige werkputten is de natuurlijke ondergrond niet bereikt. Hier blijkt tot ten minste 70 á 100 cm -mv een zwak humeus, uiterst siltig kleipakket aanwezig te zijn. De basis van dit pakket bestaat uit gerijpte klei. De ca. 30 tot 40 cm dikke top bestaat overwegend uit zandige klei. De top van het pakket wordt geïnterpreteerd als een recente bouwvoor. Omdat het humeuze pakket tot een relatief grote diepte reikt, is het goed mogelijk dat de werkputten 1 t/m 4 gelegen zijn in de voormalige gracht rondom het Hof te Waarder en dat het humeuze pakket een grachtvulling betreft. De grachtvulling wordt afgedekt door een recente bouwvoor.

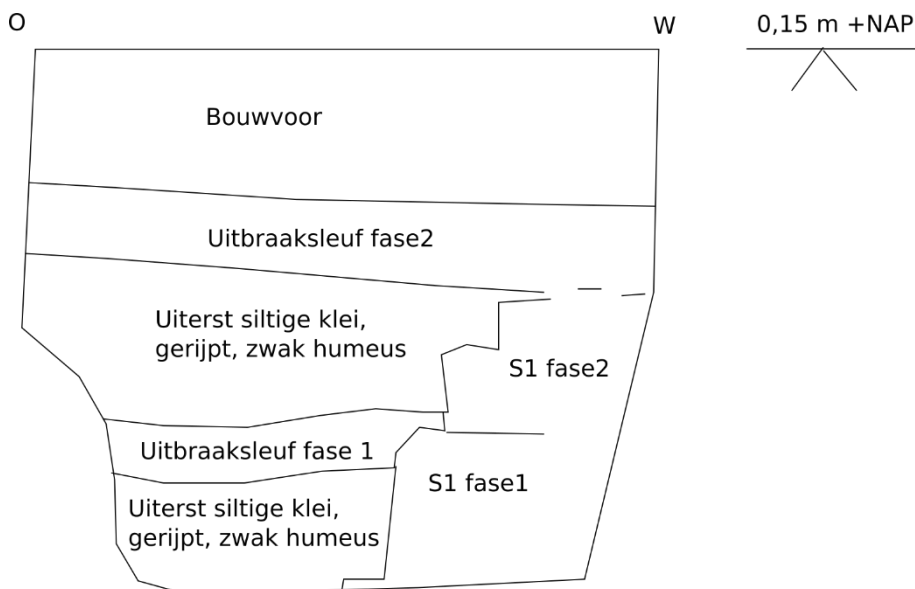
3.4 Archeologische sporen

Tijdens het onderzoek zijn twee archeologische sporen gevonden, beide in werkput 1 (zie bijlage 2 voor de allesporenkaart). Spoor 1 is aan de westrand van deze werkput gevonden. Dit is een noord-zuid-georiënteerde muur met kloostermoppen (baksteenformaat 25 x 16 x 7,5 cm). De muur is voorzien van een getrapte fundering en is gevoegd met een witte kalkmortel. De vijflagenmaat van de muur is 46 cm. De onderkant van de muur is tijdens de archeologische inspectie niet bereikt. In de muur zijn twee fases herkenbaar. De onderkant van de muur bestaat uit hele kloostermoppen, in de top zijn vooral hergebruikte en incomplete kloostermoppen gebruikt. In het profiel van de zuidelijke putwand naast de muur zijn ook duidelijk twee lagen met braaksporen zichtbaar, één op de hoogte van de scheiding tussen de fases en één op het niveau van de top van de muur (afb. 8 en 9). Op de top van de muur op ca. 60 cm -mv (ca. 0,45 m -NAP) zijn ook duidelijk braaksporen zichtbaar.

Afb. 7. Foto van spoor 1.

Op basis van het baksteenformaat betreft het hier duidelijk een muur uit de Late Middeleeuwen. De muur lijkt een keer te zijn afgebroken, opnieuw opgebouwd in fase 2 en vervolgens weer gesloopt. Dit correspondeert goed met wat we van de commanderij weten, namelijk dat de gebouwen zijn gesloopt in de late 16^e eeuw en tijdens het rampjaar in 1672.

Afb. 8. Profiel naast spoor 1.

Afb. 9. Foto van het profiel naast spoor 1.

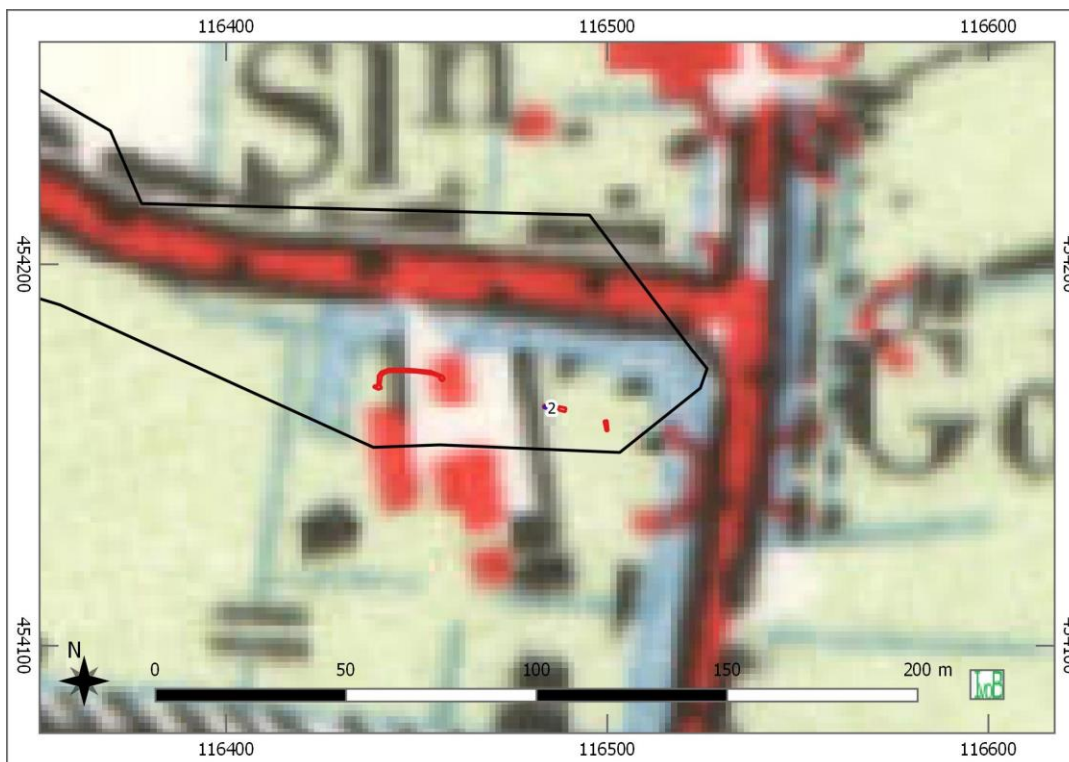
Het is duidelijk een significante muur geweest, want de breedte wordt op basis van het opgelegde stuk geschat op 40 tot 50 cm dik. Op het kaartmateriaal wordt de kapel van het complex in het noordoosten gekarteerd, ongeveer ter hoogte van werkput 1. Het is goed mogelijk dat het hier om de oostmuur van de kapel gaat, want in werkput 1 en 2 zijn veel leisteenfragmenten gevonden (en het huis van de commanderij was strogedekt) en de werkputten ten oosten van de muur lijken ter hoogte van de voormalige gracht gesitueerd te zijn.

Spoor 2 is een ten minste 60 cm brede strook met gebroken tegels en bakstenen. Het spoor is één laag dik en ligt relatief ondiep (op ca. 20 cm -mv). Dit spoor wordt geïnterpreteerd als een voormalige landweg of -pad. Op de topografische kaart van

1959 is ter hoogte van werkput 1 een landweg of verhard pad gekarteerd (afb. 11).

Afb. 10. Foto van spoor 2.

Afb. 11. Werkputten (in rood) en sporen (in blauw), geplot op de topografische kaart van 1959.

3.5 Vondstmateriaal

Tijdens het onderzoek zijn een aantal archeologische vondsten aangetroffen. De vondsten zijn gedetermineerd door I.S.J. Beckers. In de onderstaande tabel zijn de vondsten beschreven:

Vondstnr.	Werkput	Context	Beschrijving	Ouderdom
1	1	Boven spoor 1	Randscherf Nederrijns bord, randscherf roodbakkend geglaazuurd aardewerk (beide zijden geglaazuurd met roestbruin glazuur), randscherf witbakkend aardewerk (aan de rand en aan de binnenzijde geglaazuurd, zwarte strepen op de buik)	Nieuwe tijd, ca 17 ^e -18 ^e eeuw
2	2	grachtvulling	Wandscherf roodbakkend aardewerk (binnenzijde ongeglazuurd, buitenzijde glazuerspatten)	Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd
3	3	grachtvulling	Kromgebogen leisteen (door hitte gekromd?)	Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd
4	3	grachtvulling	nek van een pispot van roodbakkend aardewerk (buitenzijde geglaazuurd, decoratieve rand), 2 wandscherven roodbakkende kookpot (binnenkant geglaazuurd, buitenkant niet geglaazuurd), 2 wandscherven roodbakkende kookpot (buitenkant geglaazuurd, binnenkant niet geglaazuurd), 1 wandscherf roodbakkend (beide zijden geglaazuurd)	Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd (pispot 16 ^e eeuws)
5	3	grachtvulling	Spijker of muuranker, 17cm lang	Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd
6	3	grachtvulling	Fragment schedelbot, phalange varken	Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd
7	4	bouwvoor	Bodemfragment roodbakkend bord (binnenzijde geglaazuurd), wandfragment witbakkend aardewerk (binnenzijde geel geglaazuurd, buitenzijde groen geglaazuurd met ribbels)	bord Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd, wandfragment 17 ^e eeuws
8	4	Bouwvoor	Fragment humerus koe	Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd
9	4	Bouwvoor bij boom	Messing ringetje, vierkant	Nieuwe tijd
10	5	Bouwvoor	Wandfragment roodbakkend (buitenzijde geglaazuurd, binnenzijde ruw)	Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd

De meeste vondsten zijn aardewerkfragmenten. Deze groep bestaat vooral uit fragmenten roodbakkend, geglaazuurd aardewerk en een tweetal fragmenten witbakkend aardewerk. In de laag boven spoor 1 zijn een fragment van een Nederrijns bord en een fragment witbakkend aardewerk gevonden die in de 17^e of 18^e eeuw gedateerd kunnen worden. Dit klopt goed met de datering van de muur en het feit dat de commanderij in 1672 gesloopt zou zijn.

Vooraf in werkput 3 is een relatief grote hoeveelheid aardewerkfragmenten gevonden. Twee stukken vaatwerk konden geplakt worden. De aardewerkfragmenten uit werkput 3 bestaan voornamelijk uit wandfragmenten van kookpotten. Ook werd de nek van een pispot uit de 16e eeuw aangetroffen. Het betreft hier waarschijnlijk gebruiksafval van de commanderij die in de naastgelegen gracht is gegooid. In deze werkput en in werkput 2 werden veel leisteenfragmenten gevonden waarvan er één fragment is meegenomen. Dit is een (door hitte?) kromgetrokken leisteentegel. Het is goed mogelijk dat dit fragment op het dak van één van de gebouwen van de commanderij heeft gelegen, waarschijnlijk de kapel.

In werkput 3 werd ook een 17 cm lange spijker of een muuranker gevonden. Een ander object van metaal is met behulp van een metaaldetector naast werkput 4 gevonden, dit is een vierkant ringetje van messing (waarschijnlijk late Nieuwe tijd). Tijdens het project zijn ook enkele fragmenten dierlijk botmateriaal gevonden. Twee herkenbare fragmenten zijn een humerus (of opperarmbeen) van een rund en het phalange (of teenkootje) van een varken.

Afb. 12. Foto van vondstnummer 4.

3.6 Conclusie van het onderzoek en beantwoording van de onderzoeksvragen

Tijdens de archeologische inspectie zijn geen archeologische waarden uit de perioden Neolithicum tot en met de Vroege Middeleeuwen aangetroffen. Wel zijn in het oosten van het plangebied resten van de commanderij 'het Hof te Waarder' gevonden. In werkput 1 is een muur uit de Late Middeleeuwen gevonden die twee keer gesloopt lijkt te zijn. Dit correspondeert goed met het bronnenonderzoek en dat de commanderij gesloopt zou zijn in de late 16^e eeuw en in het rampjaar 1672. Het is een noord-zuid-georiënteerde muur en waarschijnlijk betreft het hier gezien de vele leisteenfragmenten in werkputten 1 t/m 3 de muur van de kapel van de commanderij. Iets ten oosten van de muur is een landweg of pad gevonden, die waarschijnlijk uit de 20^e eeuw dateert. Tijdens het onderzoek is ook vondstmateriaal uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd aangetroffen. Het betreft hier enkele fragmenten van roodbakkend en witbakkend gebruiksaardewerk, fragmenten dierlijk botmateriaal, een spijker of muuranker en een ringetje van messing en veel fragmenten leisteen waarvan één kromgetrokken exemplaar is meegenomen. De vondst van de muur en het vondstmateriaal geven aan dat in het AMK-terrein nog veel resten uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd verwacht moeten worden van de commanderij.

De onderzoeksvragen kunnen als volgt beantwoord worden:

- *Wat is de stratigrafische opbouw van het onderzoeksgebied?*

De natuurlijke ondergrond van het gebied bestaat uit oeverafzettingen van de Oude Rijn. Deze worden afgedekt door een 50 tot 60 cm dikke bouwvoor. In het oosten van het plangebied is een dik humeus pakket aangetroffen dat tot ten minste 70-100 cm reikt. Het betreft hier waarschijnlijk de grachtvulling van de oorspronkelijk rond de commanderij gelegen gracht.

- *Is de oorspronkelijke stratigrafische opbouw intact gebleven en in hoeverre in het onderzoeksgebied sprake van een verstoorde bovengrond?*

De stratigrafische opbouw is goed bewaard gebleven. Zo is het perceel niet afgekleid zoals de omringende percelen. Eventuele bewoningsniveaus en grachtvullingen zijn nog intact aanwezig in de ondergrond (zie bijvoorbeeld profiel 1, afb. 7 en 8)

- *Zijn in het plangebied archeologische waarden uit de periode Neolithicum tot en met de Romeinse tijd aanwezig, in het bijzonder resten van de Limesweg uit de Romeinse tijd in het noordwesten van het plangebied?*

Tijdens de aanleg van de waterleidingen zijn voor zover bekend geen archeologische waarden aangetroffen uit de periode Neolithicum-Romeinse tijd.

- *Zijn tijdens de werkzaamheden archeologische waarden van het Hof te Waarder aangetroffen bij de werklocaties 5 en 6? Zo ja, waar bestaan deze archeologische waarden uit?*

In werkput 1 is een noord-zuid georiënteerde muur gevonden (spoor 1). Waarschijnlijk betreft het hier de muur van de kapel van de commanderij. In het onderzochte gebied is ook veel vondstmateriaal gevonden uit de periode dat de commanderij in gebruik is geweest. Op deze locatie moeten nog veel archeologische waarden uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd aanwezig zijn.

Literatuur

- Boer, G.H. de, R. Klaarenbeek, en K. Wink. 2012. Bewoning en ontginning rondom Rijn en Wiericke; een actualisering van de archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart van de gemeente Bodegraven-Reeuwijk. RAAP-rapport 2283. Weesp.
- van Dinther, M. 2013. The Roman Limes in the Netherlands: how a delta landscape determined the location of the military structures. Utrecht.
- Huizer, J. 2014. HOV II Woerden-Leiden Een Bureauonderzoek. ADC Rapport 3761. Amersfoort.
- Kerkhoven, A.A. 2012. Archeologisch bureauonderzoek en Verkennend booronderzoek Korte Waarder 35, Nieuwerbrug aan den Rijn Gemeente Bodegraven-Reeuwijk (Zuid-Holland). Transect-rapport 61. Utrecht.
- Versélewel de Witt Hamer, T. 2019. De Johanni(e)ter Orde in Nederland.

Bijlage 1: Overzicht van de archeologische perioden

Periode		Begin	Eind
Paleolithicum	Vroeg		250.000 BP
	Midden	250.000 BP	35.000 v. Chr.
	Laat	35.000 v. Chr.	9.700 v. Chr.
Mesolithicum	Vroeg	9.700 v. Chr.	8.400 v. Chr.
	Midden	8.400 v. Chr.	6.450 v. Chr.
	Laat	6.450 v. Chr.	5.300/4.900 v. Chr.
Neolithicum	Vroeg	5.300/4.900 v. Chr.	4.200 v. Chr.
	Midden	4.200 v. Chr.	2.850 v. Chr.
	Laat	2.850 v. Chr.	2.000 v. Chr.
Bronstijd	Vroeg	2.000 v. Chr.	1.800 v. Chr.
	Midden	1.800 v. Chr.	1.100 v. Chr.
	Laat	1.100 v. Chr.	800 v. Chr.
IJzertijd	Vroeg	800 v. Chr.	500 v. Chr.
	Midden	500 v. Chr.	250 v. Chr.
	Laat	250 v. Chr.	15 v. Chr.
Romeinse tijd	Vroeg	15 v. Chr.	70 n. Chr.
	Midden	70 n. Chr.	270 n. Chr.
	Laat	270 n. Chr.	450 n. Chr.
Middeleeuwen	Vroeg	A	450 n. Chr.
		B	525 n. Chr.
		C	725 n. Chr.
		D	900 n. Chr.
	Laat	A	1050 n. Chr.
		B	1250 n. Chr.
Nieuwe Tijd	A	1500 n. Chr.	1650 n. Chr.
	B	1650 n. Chr.	1850 n. Chr.
	C	1850 n. Chr.	heden

Bijlage 2: Allesporenkaart